

Alszeghy Zoltán

AZ EURÓPAI EGYHÁZ

Vitatható kérdés, hogy Eurázia mekkora részét nevezzük Európának. Itt a 12 államból összetett „Európai Közösség”-et vesszük szemügyre. Ez némileg önkényes elhatárolás, mert hiszen senki se vonja kétségbe, hogy pl. Svájc, ami nem tartozik az Európai Közösséghez, Európa kellős közepén fekszik, és az sem kétes, hogy Görögország, ami a Közösséghez tartozik, nagyon kevésbé hasonlít Angliához. Mégis, ez a tucatnyi ország alkot valami egységet, azért némileg csökkenti az eltorzító általánosítások veszélyét, ha csak róluk beszélünk.

Egy elterjedt elmélet azt állítja, hogy az emberek nem azért különböznek egymástól, mert másfajta lelkük van, hanem azért, mert lelkük különféle testet éltet. Hasonló módon foghatjuk föl az Egyház egyes részeinek különbözőségét is. „Mindegyikünket egyazon Lélek itatott át” (1Kor. 12,13); „egy az Úr, egy a hit, egy a keresztség” (Ef 4,5). De mivel az egyes részegyházak különböző társadalmakban élnek, és mivel a kegyelem alkalmazkodik a természet igényeihez, az egyes helyi egyházak különböző jelleget kapnak az egy Lélektől, a különféle társadalmak történeti helyzete szerint. A kegyelmi élet és a társadalmi helyzet között fennálló viszony persze mindig dialektikus. A keresztény hit az egyes kultúrák bizonyos oldalait elfogadja és felhasználja, mintegy megtestesül bennük, de egyben kritikusan szembeszáll azokkal a pontokkal, melyek nem egyeznek az evangélium követelményeivel.

Változó világrész

Európa századunkban egész sereg gyors és mélyreható változáson ment át. Már az első világháború elsöpört számos sziklaszilárdnak tartott politikai, gazdasági, kulturális tényezőt. A második világháború a győztesek és a vesztesek földjén egyaránt valóságos romhalmazzá hagyott maga után. A háború befejezése után következő két évtized az újjáépítés korszaka volt. A szükség nem remélt erőket varázsolt elő a társadalomból. Nyugat-Európa olyan jólétre jutott, amire nem volt példa múltjában. Az életszínvonal, a társadalom szervezete, a kultúra szintje kielégítő módon emelkedett, és a közvélemény a jövőt illetően határozottan derűlátó volt. 1968 májusának diáktüntetései meglepték az embereket, mert egyszerre csak kiderült, hogy az ifjúság egyáltalán nincs megalégedve a rózsásnak látszó helyzettel. Azóta a kiábrándulás egyre terjedt,

Európa tudatára ébredt annak, hogy történelmének gyökeres fordulópontjához jutott.

Ez a válságtudat sajátságosan nem a társadalom berendezésének krízisének alapszik. Az Európai Közösség az utolsó tíz esztendőben évente kétszer közzéteszi a közvélemény-kutatás eredményeit. Ezek szerint az európai népesség egy része (19–21 %) „igen kielégítőnek” érzi a társadalom helyzetét. A többség (50–60 %) „meglehetősen kielégítőnek” itéli; 16 % azt mondja, hogy „nem nagyon jó”; és csak 4–6 % van azon a véleményen hogy a helyzet „teljesen elégtelen”. Mindössze 5–8 % követel gyökeres változásokat, a többség szerint folytatni kell a reformokat (64–79 %). Egy csoport (16–27 %) azt tartja a legfontosabbnak, hogy a társadalom a „felforgató” törekvésekkel szemben védje az elért vívmányokat. 1984-ben 29 % azt remélte, hogy a helyzet 1985-ben még jobb lesz, 35 % úgy ítélte, hogy nem fog változni, 30 % a helyzet rosszabbodását várta. A pesszimizmus leginkább Belgiumban, Írországban és az utolsó hónapokban Franciaországban mutatkozott, a mérleg egyensúlyban volt Luxemburgban, Hollandiában és Nagy-Britanniában, míg Dániában, Olaszországban és Görögországban, érthetetlen módon, az optimizmus volt túlsúlyban.

A válságtudat tehát nem mint társadalomkritika, hanem inkább mint az élet értelmével és értékével szemben való tanácstalanság uralkodik. Az újjáépítés idején felmerült programok nagyjában megvalósultak, az utolsó húsz esztendő nem termelt ki új pozitív, gyakorlati és általánosan elismert célképzetet. Mint a jövőre való vonatkozás, a múlttal való viszony is megváltozott: a háború után született nemzedék számára a múlt sötét és kezdetleges létformát jelent, melyből a fejlődés kivezette az emberiséget. Ezért számára nincs értelme a múlt-hoz való visszatérésnek vagy hűségnek. Válságba jutott a hagyományos értékek törvénytáblája is. Az európai társadalom már a század első felében sem élt a keresztény hitből; most a polgári eszmény értéke is kétségessé vált. Maga az élet se számít értéknek. Számos házaspár felelőtlen dolognak érzi, hogy gyermekeket hozzon létre, nő az öngyilkosságok száma a fiatalok között is, és vita folyik arról, nem lenne-e jobb a szenvedő öregeket az élettől való szabadulásban segíteni. Az átlagember elveszítette bizalmát az intézményekben. Egyrészt az a benyomása, hogy ezek a múltban túl sok áldozatot követeltek meg az egyénektől, másrészt nem tudja igazolni érvényük ideológiai alapjait. Gyanakodva figyeli a közgazdaság, a közigazgatás, az iskolaügy, az egészségügyi szolgálatok stb. szervezeteit, és az a fő gondja, hogy biztosítsa személyes érdekeit ezekkel a számára idegen hatalmakkal szemben.

Az új európai kultúra középpontjában az egyes személy áll. A legfontosabb érték az élmény, mely megfelel a személy spontán hajlamainak, és amin át gazdagítja ill. kiépíti személyiségét. Annak a tárgynak vagy eseménynek van legnagyobb becsülete, ami intenzív élményt biztosít (pl. a nemi élet, az utazás, az izgalmas látványosság stb.). A szenvedés, különösen a testi fájdalom, olyan rossznak számít, ami semmiképpen sem igazolható. Ez természetesen távolról

sem jelenti, hogy az új nyugat-európai ember individualista elszigeteltségben érzi jól magát, de a közösség, amit keres, a közvetlenül megélt összetartozástudat révén egyesített csoport. Ebben az egyesek nem kötelezik magukat állandó együttműködésre, de a többiektől sem kívánnak meg tartós elkötelezést. Egész Európában növekszik a házasság nélkül együtt élő párok számaránya; az emberek idegennek érzik maguktól az iskolát, a gyárat, a hivatalt, a hadsereget; többet jelent számukra az együtt ujjongó tömeg, az együtt hallgatott zene ritmusának egyesítő ereje. A „tekintély” a mai kultúra egyik legnépszerűtlenebb fogalma. Messzemenően elfogadott vélemény: a felnőtté vált emberiséghez méltatlan dolog, hogy valaki egyéni képességeitől és környezetének beléje vetett bizalmától elvonatkoztatva, akár hivatalánál fogva, akár valami neki jutott felsőbb küldetés erejéből, parancsoló módon meghatározza a többiek magatartását.

A válság lényege talán éppen abban van, hogy a népesség nagy része meg van elégedve a jólétet biztosító és mindent megengedő társadalommal; ámde ez a társadalom csak akkor működhet, ha követel is valamit. A minden hit, ideológia és bölcséleti rendszerrel szemben bizalmatlan ember viszont nem talál olyan normát, ami alapján a társadalom követelményeit érvényesnek ismerhetné el.

A hívők közössége nem vonhatja ki magát a kultúra válságából, különben „ki kellene szöknie a világból” (vö. 1Kor 5,10). A kérdés az, hogy hogyan ítéli meg helyzetét a hit fényében, és hogyan igyekszik építeni az Isten országát a jelen történelmi körülmények között.

Megosztott Egyház

Az egyháztörténelem jelen szakaszára jellemző, hogy az Egyház állásfoglalása nagyon sok tekintetben nem egységes. Természetesen vannak alapvető megállapítások, melyeket minden katolikus elfogad, de több nagyon aktuális kérdésben megoszlik a hívők véleménye, eljárása. A belső ellentét nem csak földrajzi tereket különböztet meg, nem csak korosztályokat állít szembe egymással, hanem gyakran ugyanazon csoportok tagjait is elválasztja. Akármit is mondunk az európai egyházzról, az ellenkezőjére is lehet példákat hozni; az összetett valóságot csak ellentétpárok objektív jellemzésével lehet leírni.

Az Egyház belső megosztottsága sajátosan elüt attól a képtől, melyet a három Piusz-pápa kora (tehát a XX. sz. első fele) mint ideált fogadott el, és messzemenően meg is valósított. A katolicizmus jellegzetes vonásának számított az egész világot átölelő, a tanítás, a liturgia és az egyházfegyelem monolitikus egységében is megnyilvánuló egyöntetűség. Azok, akik ennek az egyházképnek a bűnkörében éltek, megdöbbenve állapítják meg, hogy az ő egyházukból is eltűnt az az egység, amit az igazi Egyház ismertető jelének tartottak; sőt, az Egyház nem is szorgalmazza annak az egységnek a helyreállítását. Az Egyház korunkban nem az egy tömbből álló sziklát, hanem a több különféle tagból

álló élő szervezetet látja egysége mintaképének. Ennek a modellváltozásnak több oka van.

Az első az, hogy a társadalom és az európai kultúra gyökeres változása következtében az Egyházra egész sor új elméleti és gyakorlati probléma megoldása vár. A felelet az új kérdésekre a történelem folyamán sohasem készen pattant ki, hanem fokozatos, több irányban folyó kutatás eredményeként. A krisztológiai dogmák megfogalmazásának idejében, a nikaiai, efezusi és khalkédóni egyetemes zsinatok körül egész sor egymásnak legalább is a szavakban ellentmondó helyi zsinat kavargott; nagytudású és szentéletű püspökök évtizedeken át kételkedtek egymás igazhitűségében. A reformáció korában legalább egy negyed századig nem volt világos, milyen tételek választják el Luther és Kálvin követőit a római egyház hitétől. Így érthető, hogy amint Krisztus Urunk kivette részét az emberi természet minden gyöngeségéből a bűnt kivéve, az európai társadalom mai válságában az európai egyház is megosztott utakon, tapogatózva keresi a megoldást. Persze, ez a meggondolás az Egyház megosztottságát csak mint átmeneti, és nem mint végleges állapotot igazolja. A különböző utakon folyó keresés életerő jele, de csak akkor, ha a belső ellentmondásokat nem végcélnak, hanem átmeneti állapotnak tekintjük.

Az Egyház megosztottságának másik magyarázata a kultúrák sokféleségében található. A kegyelem minden emberi közösségben más-más módon alkalmazkodik a természethez, az illető közösségek életteni, lélektani, társadalomtani adottságai, történelmi élményei és pillanatnyi helyzete szerint. A kinyilatkoztatás teljes valóságát különböző gondolatformákban fejezhetjük ki, különböző szempontok szerint foglalhatjuk rendszerbe, anélkül, hogy a különbözőség szükségképpen földadna valamit a hit igazságtartalmából. A kegyelem által felidézett élményvilág különböző szokásokban, műalkotásokban, életstílusban objektiválódhat; a Krisztus akaratából fakadó intézmények lényegük sérelme nélkül különböző módokon működhetnek. Amint a mai Európa, a tömegkommunikációs eszközök mindent egy szintre hozó hatása ellenére, elismeri a különböző tájak, társadalmi rétegek és korosztályok sajátos kultúrájának értékét és jogosultságát, úgy az Egyház is tudatára ébred annak, hogy a krisztusi értékteljességet csak sokrétű különbözőség szerves egysége tudja visszatükrözni. A különbözőségnek ez a másik fajtája megint csak fogyatkozás, de előnyös tulajdonság is lehet. Fogyatkozás, ha az Egyház egyik csoportja a többire való tekintet nélkül, vagy éppen a többi ellen harcolva akarja sajátosságát megszilárdítani, és mint föltétlenül vagy egyedül helyes természetfeletti életformát érvényesíteni. Előnyös, ha az egymással dialógusban élő, egymást kölcsönösen elismerő, kiegészítő és helyesbítő sokféleségben az organikus egyházkép szintézise valósul meg.

Az Egyház megosztottsága nem csak az európai katolikusok egymás közötti viszonyát befolyásolja, hanem hatással van az európai egyháznak a többi földrész egyházaihoz való viszonyára is.

A kolonializmus korában az átlagos buzgó európai keresztény küldetésének érezte, hogy a többi földrészre is átültesse a keresztény hitet, és vele az európai kultúrát, melyet egyetlen igazi emberi kultúrának tartott, és mely nélkül el sem tudta képzelni a keresztény életet. Ez a fölfogás jelentős missziós tevékenységet eredményezett, de nem volt kellő megértéssel az európai kultúrától különböző keresztény életformák létjogosultságával szemben. A kolonialista missziológiát felváltotta egy másik, mely már felismeri: minden kultúrterület hivatva van arra, hogy a kereszténységet saját életformájának szerves részévé tegye, és annak megfelelően élje. A mai teológiai irodalom egyik legeredetibb, legtermékenyebb ága éppen az „inkulturáció” követelményeit, módozatait és határait tanulmányozza. Az „inkulturáció” légkörében élő európai katolikus felismeri, hogy nem az a hivatása, hogy a többi kultúrát a sajátjával helyettesítse, hanem hogy a többi kultúra homogén, de keresztény fejlődését szolgálja. Persze felvetődik a kérdés, hogy ez az alkalmazkodó magatartás nem csökkentette-e az európai egyház misszionáriusi buzgalmát. Amellett a különbözőség nem egyszer olyan mértéket ér el, hogy gyanút kelt, nem áldozza-e fel az életet és azért szükséges egységet. A különféleség kiélesedése (vagy talán elmergesedése) egyrészt arra viszi a fiatal egyházakat, hogy visszautasítsák az európai egyház szolgálatát, másrészt a történelmi egyházakban kelt polemikus magatartást, pl. a latin-amerikai „felszabadítási” teológia, az indiai katolicizmus szinkretizmusa, a keresztény házasság ideáljának az afrikai szokásokhoz való alkalmazkodása stb. esetében.

Európa jövődó egyházának az a feladata, hogy az egyformaság és a megosztás ellentétpárját a különböző részek szerves egysége által oldja fel magasabb szintézisben.

Függőleges és vízszintes

A hatvanas években, a „szekularizáció” teológiai problémakörében lett divattá megkülönböztetni a keresztény élet „függőleges” és „vízszintes” dimenzióját. A függőleges az Istennel, a vízszintes az embertársal és a világgal való viszonyunkra utal. A függőleges tájolás a belső élet főadata, amennyiben az ember, a II. Vatikáni Zsinat kifejezése szerint, „Isten szeme előtt dönt a tulajdon sorsáról” (Gaudium et spes, 14). A vízszintes orientáció a külső magatartásban és tevékenységben nyilatkozik meg, amennyiben az egyes személy az emberi közösség egységében megváltoztatja a föld színét. A két vonatkozás az egyetlen valóság két elengedhetetlen kiterjedése, nem két lehetőség, amik között választani lehetne; csak mértéke és minősége változhat, csak a hangsúlyt lehet az egyikre vagy a másikra tenni. Az igazi keresztény tevékenység csak a szeretetben működő hit erejéből valósulhat meg. Nem igazi keresztény lelkeség az, ami nem nyilatkozik meg megfelelő tevékenységben. Így egy keresztény közösség életének jellemzéséhez elengedhetetlen a két dimenziónak és egymáshoz való viszonyuknak elemzése.

Az európai egyház belső élete a háborút követő évtizedekben több szempontból elmélyült. A legfeltűnőbb haladást az imaéletben figyeljük meg. Közvetlenül a háború után a monasztikus ideál vonzóereje hozott belső megújulást. A hatvanas években ez a befolyás gyengült. Viszont a liturgia reformja következtében széles rétegek nem csak „misét hallgatnak”: tevékeny részt kezdettek venni a liturgiában. Nő azoknak a laikusoknak a száma, akik napjukat a szolozsma bizonyos részeinek imádkozásával szentelik meg. Meglepő visszhangra talál a keleti egyház néhány hagyománya, pl. a „Jézus-imádság”. A Szentírás és a liturgia ismerete sok hívőt segített abban, hogy bizonyos affektív személyes imában keresse és élje az Istennel való egységet. Különösen a közösségben végzett, hosszú személyes imádság gyakorol jelentős vonzóerőt, gondoljunk csak a katolikus karizmatikus mozgalom terjedésére. A belső életre, a vallásos élményre, az Istennel való egységre törekvő megújulás sürgetői nem egyszer rámutatnak arra, hogy Krisztus Urunk földi életében szinte semmit sem tett a társadalmi rend megváltoztatására, az anyagi jólét gyarapítására, a termelés fejlesztésére. Az egyletező, a statisztikai kimutatásokban, az intézmények növekedésében és hatalmában tetszelgő lelkipásztori irány pedig rendszerben az egyháztörténelem sötét évszázadaiba vezette a hívők közösségét. A „függőleges” dimenzióknak ez a tudatos és lelkes kihangsúlyozása alapján véve meglepő jelenség, hiszen a szakteológia az utolsó évtizedekben tudatosan elhatárolta magát az „épületes” megfontolásoktól. Nem egyszer élesen bírálta a hagyományos formákat, melyekben a vallásos érzés a múltban testet öltött. Az egyházi „hatóságok” pedig nem egyszer bizalmatlanul figyelték a „karizmatikus”, „lelkiző” mozgalmakat. A befelé fordulás, a fölfelé néző életforma spontán módon, belső szükségletként virágzott ki az egyházi életben.

Egy másik, a keresztény megújulást éppen olyan erőlesen sürgető mozgalom perbe száll ezzel az „intimizmussal”. Senki se tarthat egyszerre két különböző dolgot a jelen pillanat legsürgősebb követelményének, mondják a keresztény élet „horizontális”, a világ felé táruló irány hívei. Nem abban él az Isten, aki elszigeteli magát a világ szükségleteitől, hanem aki a teremtő Isten szakadatlan munkálkodásának tevékeny eszköze. Nem az találja meg az élő Krisztussal való egységet, aki a köldökét nézi, hanem aki az éhez, szomjazó, hajléktalan és a társadalom peremére sodort embert igyekszik megváltani. Az igazi imádság a világot építő munka. Aki csak a jó szándék tisztaságáért aggódik, és mellékesnek tartja, hogy jó szándékú fáradozásának van-e gyümölcse, hűtlen a szeretet parancsához, mert a maga tökéletességét és nem a felebarát javát keresi. Az evangelizáció nem csak igehirdetés; lényeges eleme az is, hogy a világ Istennek az evangéliumban megnyilatkozó akarata szerint alakuljon.

A gyakorlati tennivaló szempontjából, az áramlat ismét megoszlik. Egy, a hagyományos programokhoz közelebb álló irányzat azt tartja föladatának, hogy

a társadalom gazdasági, politikai, kulturális berendezkedését keresztény elvek alapján építse ki. „Istent akarjuk”, énekelték a század első felében Európaszerte a katolikus férfiszervezetek és katolikus pártokba tömörültek. Ma is vannak csoportok, melyek „az Egyház szociális tanítását” tanulmányozzák, és azok alapján önálló, a nem-keresztény szervezetek programjától eltérő munkatervet követnek. Többen vannak azonban, akik arra az álláspontra helyezkednek, hogy a katolikus hit a nagy elveket és az indítókokat jelöli meg, nem pedig azt, hogy e jelen történelmi pillanatban mit kell egyes helyeken megvalósítani. Ezen az alapon a hívők együttműködnek a nemhívőkkel közös szakszervezetekben, pártokban, és közös keretekben iparkodnak a katolikus hit fényében fölsímt és elismert értékeket helyes szándékkal, áldozatos lélekkel előmozdítani.

Az Isten-keresés „függőleges” dimenzióját és a felebarát szolgálatának „vízszintes” tájolását természetesen nem volna szabad ilyen mesterkéltn módon szétválasztani, egyiket a másik ellen kijátszani. Minden tárgynak különbözők a dimenziói, egyik nincs a másik kárára. Ahogy nincs élő test lélek nélkül, úgy igazi keresztény tevékenység sem lehetséges bizonyos „lelkiség” nélkül. Viszont, ahogy a szellemi tevékenységek az idegrendszer élettani folyamatai révén folynak le, úgy az igazi lelkiség is a mindennapi élet és a környezet megfelelő alakítása során nyilvánul meg, sőt valósul meg. A hosszúság és szélesség aránya sokféle lehet. Kinyilatkoztatott igazság, hogy ugyanaz a Szentlélek a különböző személyeknek különböző adományokat ad. Van akit túlnyomóan szemlélődő életre hív a Lélek, van akinek elsősorban tevékeny élet a hivatása. Krisztus titokzatos testének tagjai sohasem mondhatják egymásnak, „nincs reád szükségem”, mert a Test harmonikus teljessége kárát vallaná, ha minden tagja egyforma volna (v. o. 1Kor 12,4-31). Az Egyházban az idők folyamán gyakran felvetődött a kérdés: Magában véve melyik adomány tökéletesebb, és egy bizonyos történelmi pillanatban melyikre van nagyobb szükség? A mai helyzet sajátos nehézsége abban áll, hogy a különböző adományok leteleményesei kölcsönösen kétségbe vonják a többi adomány létjogosultságát.

Hit és tudás

Mind a szemlélődő, mind a tevékeny hitélet belső szükséglete, hogy a hívő megértse hite tanítását, belássa annak egységét, ésszerű voltát, szépségét, számot vessen a belőle folyó következményekkel.

A hit tanításának bizonyos fokú ismerete a múltban az általános műveltséghez tartozott. Ma, mikor Nyugat-Európa tudománya és művészete messzeemenően elveszítette kapcsolatát keresztény eredetével, ez a helyzet megváltozott. A szekularizálódás folyamán, különösen a nagy városok ipari övezetében, sok megkeresztelt ember olyan keveset tud a kereszténységről, mintha buddhista vagy mohamedán országban nőtt volna föl. A hitüket gyakorló, templomba járó emberek nagy része tanácstalanul áll az Egyházban lejátszódó vál-

tozások előtt. Nem érti, miért és milyen alapon helytelenítik a lelkipásztorok azokat a nézeteket és szokásokat, melyekben felnevelkedtek. A papság kulturális nívója erősen lesüllyedt. Bár az új egyházi törvényhozás hat esztendeig tartó főiskolai tanulmányokat követel meg a papságra való előkészítésre, a helyi egyházak nagy része öt, sőt négy esztendőre rövidíti ezt a tanmenetet. Amellett a tantárgyak száma úgy megnövekedett, a lelkipásztori gyakorlatra való előkészülés olyan igényes lett, hogy a papnövendékek átlaga nem tud magának átfogó és elmélyített összképet alkotni a keresztény tanításról. A papság száma erősen lecsökkent, a lelkipásztori tevékenység sokkal magasabb igényeket támaszt (gondoljunk csak a szentségek kiszolgáltatására, a szentségek felvételét előkészítő tanfolyamokra, a hitoktatásra, az egyes csoportok gondozására stb.), úgyhogy a papság általában elveszti az olvasásra való igényt és kedvet. Egy megbízható olasz fölmérés szerint, a papság művelődési foka nem az egyetemi tanulmányokat végzett emberekéhez, hanem a felső szakiskolát járt réteghez mérhető.

Mégis, ebben a „hittudatlan” környezetben kialakulóban van egy szám szerint is jókora réteg, melyben a hit ismerete és megértése jelentősen elmélyült. Meglepő újdonság, hogy ebben a rétegben a világiak és a klérus arányszáma az utolsó két évtizedben egyre eltolódik a világiak javára.

A teológiai kutatás súlypontja még mindig Európában van. A legtöbb, világviszonylatban elismert hittudós európai egyetemen végzett. A század második felének európai teológiája ellen sok vádat lehet felhozni. Túlzottan analitikus iránya, a különböző módszerek egymást figyelembe nem vevő kizárólagos használata, kimondottan intellektualista beállítottsága nem mindenütt segítette a természetfeletti valóság egységes szemléletét. Mégis meg kell hagyni, hogy a hagyományos fogalmak behatóbb elemzése, a hagyományos állítások bíráló vizsgálata, a többi keresztény egyházak gondolkodásának figyelembe vétele, a profán tudományok megállapításainak és módszereinek fokozottabb ismerete haladást is jelentett. Ez a teológia kezd kilépni elszigeteltségéből, nagyobb mértékben befolyásolja a hitüket élő világiak gondolkodását, mint a század elejének neoskolasztikus hagyományokat ápoló hittudománya. Az Egyház nem jelentéktelen részét eléri bizonyos kateketikai oktatás, mégpedig új módszerrel, mely talán kevésbé sürgeti a pontos teológiai formulák ismeretét és emlékezetben tartását, de igyekszik tudatos vallásos élményt kelteni. A közelmúltban több igényes teológiai mű jelentős könyvsikert ért el. Elég magas nívójú teológiai népszerűsítő folyóiratok széles körökben keltenek érdeklődést időszerű teológiai problémák iránt, pl. a nők helyzete az Egyházban. Mindenütt alakulnak intézetek, melyek azon fáradoznak, hogy az iskolázott keresztények kultúrnívójuknak megfelelő szinten értsék meg hitük tanításait is, és az aktuális világproblémákat a hit fényében lássák. A teológiai fakultások megnyíltak a világiak előtt. Több rangos egyetemen a laikus-teológusok száma és tanulmányi színvonala felülmúlja a klérushoz tartozó hallgatókét. A különböző moz-

galmak és csoportok, melyek az Egyház mai reményét alkotják, általában súlyt fektetnek tagjaik hittudományos képzésére is. A Szentírás tudományos fokú olvasása és a Szentatyák egyik-másik művének ismerete immár nem a klérus kiváltsága.

Közösségi életforma

Aligha van vallás közösségi vonatkozás nélkül. A kereszténység azonban lényegénél fogva közösségi mozgalom, mert az Istennel való kiengesztelődést úgy fogja fel, hogy a bűn révén elidegenedett egyén egy szőlőtőben válik vesszővé, egy nyáj része lesz, építőké módjára egy építménybe illeszkedik, egy test élő egységében talál életet. Így nyeri el saját azonosságát, így járulhat Krisztus által a Szentlélekben az Atyához.

Mármost, az emberi csoportokban két alapvető típust különböztethetünk meg. Az első típus jellegzetes modellje a gúla, központi fogalma a tekintély, ami ebben az összefüggésben nem a vezető személyes kiválóságát jelenti, hanem a vezetésre való kötelességét és jogát. Az egyesek úgy válnak a szervezet részévé, hogy a csúcs alatt foglalnak helyet, alávetik magukat a vezetőnek. A tagok és a vezető között a viszonyt a személytelen törvény határozza meg. A vezető utasításokkal irányítja a csoportot. A meggyőzés csak akkor szükséges, ha a tagok még nem eléggé engedelmeseek. A vezető nem fektet súlyt alárendeltjei kezdeményezésére, a velük való vitát nem látja kívánatosnak. Az egyes tagok, a vezetőtől való függéstől eltekintve, elszigetelten maradnak egymástól, esetleges részleges csoportok kikristályosodása gyanút kelt, mert ellenállási csoponttá válhatnak.

A másik típust a rostély modelljével ábrázolhatnánk, középponti fogalma a „mi”, a közösség, amit az egyes személy mint új, nagyobb ént él meg. Ebben az a fontos, hogy a tagok egységben éljenek, ami összetartozási tudatban, testületi szellemben nyilvánul meg. Feltétele, hogy a csoport összetevői „szemtől-szembe” éljenek, ismerjék egymást, legyenek közös élményeik és érdekeik, támadjon bizonyos kölcsönös „rokon-szenv” közöttük. Jellemzi a formáságoctól mentes, keresetlen, tartózkodás nélküli együttlét. A közösség működésének elengedhetetlen követelménye a tagok kezdeményezése. A közös állásfoglalás útja az eszmecsere, a javaslatok szembesítése és megvitatása, ami rendszeren több, a közösségen belül képződő, egyre szélesebb körű alcsoportokban folyik le. Az indítvány akkor lesz alkalmazásra érett, ha az egész csoport közvéleménye elfogadja értékét.

Két típusról van szó, nem két osztályról. A gyakorlatban létező csoportok sohasem mutatják fel csak az egyik típus sajátosságait és minden sajátosságát. De jellemző minden közösségre, hogyan helyezkedik el a két véglet között.

A katolikus egyház változhatatlan tanítása, hogy vezetőinek isteni küldetése és hatalma van az egyházi közösség életének irányítására. A püspökök, mint az apostolok utódai, és a pápa, mint Szent Péter utódja a római székben,

az Egyház látható fejei, tanítók akkor is, ha nem tanultak, mesterek akkor is, ha nem kiváló egyéniségek. Látszólag, ez a dogma meghatározza, hogy a katolikus Egyház közösségi élete szükségképpen tekintélyi alapon álljon. Ez a fel fogás téves. Abból, hogy valakinek van hatalma, nem következik, hogy léptenyomon és pedig másokra való tekintet nélkül használnia is kell a hatalmát. A családapának sajátos szerepe van a családban, de tekintélye nem semmisíti meg a családanyának sajátos szerepét és kezdeményező feladatát. A plébános pásztor, de azért még a hívek (férfiak és nők) nem „juhok”. Beleszólásuk van az egyházközség életébe. A pap a püspök segítője, de kívánatos, hogy a papi testületnek is legyen szava az egyházmegye életében. A pápa a püspökök testületének vezetője, de a püspök mégsem csak a pápa elhatározásainak kivitelező szerve. Ha a „lelkipásztori levelek” (1-2. Tim, Tit) hangsúlyozzák a tekintély szerepét, az evangélium néhány kifejezése mutatja, hogy ez a modell még kevésbé lehet egyetlen ideál az Egyházon belül, mint az Egyházon kívül (vö. pl. Lk 22,24-26). Az Egyházban alkalmazott vezetési stílusra mindig befolyást gyakorolt a kor csoportszervezési gyakorlata. Az ősegyház szervezete hasonlított a diaszporában élő zsidó gyülekezetekére. A középkor „egyházfejedelme” a feudális hűbérurak stílusára emlékeztetett. Az újkor egyházkormányzata nem egy közös vonást mutat fel az európai nemzeti államok bürokratika berendezésével (a római kongregációk a minisztériumok rokonai, a püspökök szerepe gyakorlatban, minden elvi fenntartás ellenére, a megyefőnökök [prefektusok] alakját juttatja eszünkbe).

Korunkban az Egyház közösségi élete kimondottan tekintélyi alapon áll. Ez bizonyos idegenkedést kelt az európai átlagemberben. Ennek a földrésznek a közvéleménye ugyanis, a második világháború óta, a „demokratikus” vezetést magasabbrendűnek, a „felöltt” emberiség igényeihez egyedül méltó közösségi életformának érzi. Nagyon sok gondolkodó azon a véleményen van, hogy kívánatos volna, ha az Egyházban, a vezetők isteni küldetésének és hatalmának elismerése mellett, a testületi önrendelkezés nagyobb teret kapna. Csakhogy eddig nem sikerült ennek a követelménynek eleget tenni. Ahol önkormányzati szerveket léptettek életbe, azok nagyrészt felelőtlen ellenzékiességben gyümölcsöztették befolyásukat. Ahol a vezető tartózkodott hatalma gyakorlásától, új keletkezett, amit nem egyszer hivatlan elemek hatalmaskodása töltött ki. Valószínűleg csak akkor talál az Egyház új, korszerű közösségi életformát, mikor az engedelmesség egyoldalú sürgetésében felnevelkedett, és csekély csoportontudattal rendelkező nemzedéket felváltja egy másik, felelősségre nevelt, magát az egyházi közösséggel jobban azonosított generáció. Nem csodálkozhatunk, hogy addig az egyházi élet bizonyos individualizmusra hajlik. Hiszen, ha egy bizonyos számú személy véletlenül ugyanabban a félórában, ugyanabban a templomban hallgat misét, azzal még nem válik élő közösséggé, ha nem éli meg viszonyuk közösségi jellegét, mint a kinyilatkoztatás és a természetfeletti valóság követelményét. Kézenfekvő dolog, hogy a hívők

más módon, pl. a báziscsoportok jelentőségének túlhangsúlyozásával, vagy akár szekta-szerű elhajlásával próbálják kielégíteni vallási életük közösségi igényét.

Zsinat-utáni Egyház?

A II. Vatikáni Zsinat 1965. dec. 8-án zárult le. Az egész világon megülik ennek az eseménynek huszadik évfordulóját, és igyekeznek felmérni, hogyan dolgozták fel az egyes egyházak a zsinati indításokat. Az európai közvélemény általában csalódást mutat. Egyik oka persze az, hogy túlzott várakozással tekintett a Zsinatra. Volt, aki XXIII. János pápa szavát az „új pünkösdről” és az „új epifániáról” (AAS. 54, 1962, 69) úgy magyarázta, mintha az lett volna a Zsinat rendeltetése, hogy az Ószövetség és az Újszövetség után megnyissa az üdvrend „harmadik korszakát”. Ettől a teológiai szempontból abszurd gondolatától eltekintve, a kiábrándulás két, merőben ellentétes okra vezethető vissza.

Az egyik felmérés úgy ítélkezik, hogy az európai egyházakban, a központi egyházkormányzat fékező hatása alatt, kialudt a Zsinat megújító lendülete. Hogy csak egy sokat emlegetett példát idézzünk: a Zsinat elismerte és védelmébe vette a helyi egyházak különbözőségét és sajátos hagyományait (Lumen gentium, 13). Helyesnek tartotta, hogy mindegyik őrizze meg sajátos egyházfegyelmi berendezését, liturgikus szokásait, teológiai és lelkeségi örökségét (Lumen gentium, 23). Követelte, hogy a rész-egyházak ápolják sajátos hagyományait (Ad gentes, 22). Ezzel szemben, — így hangzik a vád — a Zsinat utáni gyakorlat, néhány oktalan túlzás orvoslásának ürügye alatt, igyekezett ismét csak uniformizálni az Egyházat. A Zsinat elismerte, hogy a véleményszabadság és a kutatás szabadsága feltétele a kultúra virágzásának (Gaudium et spes, 59). Ennek ellenére úgy tűnik, hogy több népszerű teológus megrendszabályozása címén megint csak egy teológiai iskola felfogását akarják ráerőszakolni a Világegyházra.

Ez a vád feltételezi, hogy a katolikus tanítás és gyakorlat fejlődése olyan egyes vonalon haladó folyamat, melynek egyre jobban el kell távolodnia kiindulási pontjától. Jelentős gondolkodók, mint pl. C. Geffré, ki is mondták, hogy míg a Zsinat még a hagyomány egységében igyekezett az újításokat megvalósítani, most éppen a Zsinat szelleme követeli meg tőlünk, hogy túllépjük ezt az álláspontot, szakítsunk a hagyományokkal, és gyökeres változásokat léptessünk életbe. A haladás jellegzetes modellje a létra volna, mely egyenesen vezet mindig magasabbra azt, aki használja.

A másik elmarasztaló ítélet szerint az európai egyház azzal árulta el a Zsinat szellemét, hogy lényeges pontokban túllépte a Zsinatban világosan meg szabott határokat. A Zsinat kimondotta, hogy a nyugati liturgiában maradjon meg a latin nyelv használata (Sacrosanctum Concilium, 36. és 54. pp.); az utolsó húsz esztendő teljesen elfeledkezett a latin liturgikus szövegekről és énekekről. A Zsinat hangsúlyozta, hogy a katolikus és a nem-katolikus „egyházak”

között folyó párbeszédben fejtjük ki világosan a katolikus álláspontot, és kijelentette, hogy „semmi sincs távolabb az igazi ekumenizmustól, mint az a hamis irenizmus, ami meghamisítja a katolikus tanítás tisztaságát, és elhomályosítja annak igazi és szabatos értelmét“ (Unitatis redintegratio, 11). Ennek ellenére egyes körökben manapság szinte tapintatlanságnak számít, ha valaki említi a trentói zsinat által meghirdetett dogmákat, mert azok nem tetszenek a protestánsoknak. A reformáció jellegzetes pápaellenes megnyilatkozásait is úgy magyarázzák, mintha azok a keresztény hit katolikus tanításával egyértékű változatai volnának.

Ez a felfogás, mely természetesen főként az idősebb, templomba járó hívők között talál visszhangot, feltételezi, hogy a dogma és az élet úgy fejlődik, mint az inga mozgása: egyik végletből a másikba csap, de a kilengés egyre rövidebb, míg megáll a középpontban. A hit megértése és gyakorlata is így halad, gondolják sokan: az új igazság akkor lesz szerves része a katolikumnak, mikor lefeszlenek róla a túlzások, és „a hit mértéke szerint“ (Róm 12,3) a többi igazság kiegészítő és korlátozó értelmezésében találja meg végső tisztaságát.

Az igazat megvallva, a történelem tanúsága szerint, egyik elgondolás sem alkalmazható a katolikus dogma és élet valóságos fejlődésére. A valódi haladást nem mutatja be sem a létra-, sem az ingamodell. Inkább a csigavonallal, a csavarmenettel ábrázolhatnánk. Az Egyház sohasem merevedik meg egy bizonyos kor formái között, mint ahogy az élő szervezet sem változatlan. De új álláspontját sem abszolutizálja az Egyház, hanem tovább halad. Nem tér vissza az előző álláspontra, hanem, okulva mind a két létforma igazságán és véges jellegén, mindkettőt új egységbe olvasztja össze. A tézist, az antitézis fényében, új módon fedezi fel és a szintézisben magasabb fokon, szervesen egyesíti. Az Efezusi Zsinat Nesztóriosz elítélésével meghirdette Krisztus egységét, Khalkédón elismerte Krisztusban a kettősséget, de nem a személy kettősségét nesztóriánus módon, hanem egy személyben a két természetet. Az Egyház Baiusz és Janzénusz elítélése folytán nem tért vissza Pelágusz álláspontjához, még Kassziánusz mérsékelt tanítása szerint sem, hanem új, eddig nem ismert módon tárta fel a természet és a kegyelem viszonyát. Az I. Vatikáni Zsinat meghirdette a pápai csalhatatlanság dogmáját, és a római püspöknek az egész Egyház vezetésére való küldetését és hatalmát. Ezt nem ismételte meg a II. Vatikáni Zsinat, de még kevésbé tagadta, inkább tovább vitte azt kiegyensúlyozva a testületiség gondolatával.

Zsinat-utáni az európai egyház élete? Bizonyosan nem az abban az értelemben, mintha egy elmúlt esemény fényében sűtkérezne. De abban az értelemben sem, mintha egy elkövetett hibát akarna jóvátenni. Talán azt lehetne mondani: Tapogatózva keresi a közelmúltnak és a régmúltnak új egységét, hogy a neki jutott örök adományt a jelen idő követelményei szerint élje.

Pillantás a jövőbe

Aki a katolikus hit alapján áll, nem kételkedik abban, hogy az Egyház ezután is meg fogja találni az új életformát. Ebben az európai ember, – mint az Úr, és az Istentől támasztott apostolok követője –, élheti az evangéliumi tanítást „sok nehézség ellenére a Szentlélek örömeivel” (vö. 1Tesz 1,6). Optimizmusra bátorít a történelem tanúsága is. Az európai egyház nagyobb válságokat is átélt (gondoljunk pl. a gnoszticizmus krízisére, a reformációra, vagy a felvilágosultság korának vallási közömbösségére). Sőt, azt lehetne mondani, hogy az Egyház rendes életformája az alapjait megrázó válságokon fakadó új virágzás. Az utolsó fél évszázad emlékei csak megerősítik ezt a derülátó várakozást. Ötven esztendővel ezelőtt, az európai értelmiség körében sok meggyőződéses híve volt a liberális tőkegazdaságnak, és több ideológia mély hatást gyakorolt széles tömegekre. E sorok írója látta még Nürnbergben és Rómában a jól szervezett tömegek lelkes felvonulását. Ezek a nagy áramlatok ma teljesen elvesztették befolyásukat. Viszont ma is, legfontosabb ügyeknek tartják milliók, hogy a föltámadt Krisztussal eleven egységben élhessenek. Ennek a lelkes kisebbségnek vitalitását száz esztendővel ezelőtt senki se mertte volna megjövendölni.

Más kérdés, hogy milyen lesz a jövendő Európa katolicizmusa. Az előző generáció érdeklődve olvasta Bangha Béla könyvét a „Világhódító kereszténység”-ről, mely azt javasolta, hogy okos tervezéssel előirányozva tervszerűen lehetne alakítani a jövendő kereszténység arculatát. Ez a felfogás végképpen elavultnak látszik. A trentói és az I. Vatikáni Zsinat nem tervbizottság volt. A XVI. és a XIX. század katolikus megújulása úgy jött létre, hogy a hit belső ösztöne új életformát fakasztott bizonyos, mély hitéletet élő egyéniségekben és csoportokban. Ez az életforma új krisztusképet, új egyházközösségi formát, új lelkiséget termelt ki magából. A jövő megsejtésének az útja nem racionális számítás, hanem az, hogy „akinek van füle, hallja meg, mit mond a Lélek az egyházaknak” (Jel 2,17). Az engedelmes oda-hallgatás összegyűjti a Szentlélek mai korban érlelt gyümölcseit, és ezek alapján igyekszik a jövő fejlődés vonalát megsejteni. Nézetünk szerint ez a fejlődés arra utal, hogy az európai egyházban új lelkiségi irány fog kivirágozni. Ez a lelkiség lehetővé fogja tenni, hogy a hívő összeegyeztesse, egységes életformában élje azokat a látszólag ellentétes kívánalmakat, igényeket, hajlamokat, amik ma megosztják földrészünk katolicizmusát. Egy időben úgy tűnt, hogy a Charles de Foucauld és René Voillaume körül csoportosuló baráti kör hozza meg ezt az új lelkiséget. Ma mintha csökkenőben volna ennek a iránynak a vonzóereje. Az európai katolicizmus továbbra is figyelmesen hallgatja a korunkban élő szentek hangját. Újra és újra fölteszi a kérdést: „Te vagy az eljövendő, vagy mást várunk?”